

COMUNICACIÓ

Alfons Garrigós (IES Blancafort, La Garriga): *La cruïlla d'Europa vista des de la memòria*

El tema de la memòria m'ha interessat per diferents raons. Començo dient-les perquè crec que pot servir per abordar el tema. En primer lloc, com a ensenyant. Dono classes en un institut des de fa més de 20 anys. Crec que la darrera reforma ha canviat la feina dels professors de Secundària. Entre altres coses, l'ha simplificada, però en el millor sentit del terme: ens obliga a plantejar-nos quines són les coses essencials. Així apareixen temes elementals però claus, com el sentit del que es fa a l'escola, les Humanitats, la lectura o la memòria.

Després, pertanyo a la generació que encara recitava versos quan a casa venia alguna visita. Vull dir que en la meua infantesa la memòria estava associada a l'art i al saber i tenia cert reconeixement social.

Per últim, m'han interessat les dues grans cultures dels inicis d'Occident: l'Israel bíblic i la Grècia Antiga. Israel té una concepció ben especial de la força, gairebé implícita, de les paraules. I en el seu concepte, si es pot dir així, de promesa es vinculen el record i l'esperança, l'oblit i la mort, d'una manera diferent a com ho apreciem entre els grecs antics.

Vist des d'aquesta perspectiva, i a risc de semblar pretenció, crec que el tema de la memòria pot situar-nos a la cruïlla del nostre temps. Maldem per sortir d'un segle XX que va començar, segons G. Steiner, al 1914 i que encara no podem donar per finalitzat. Per fer-ho, qui sap si ens convé pensar aquests temes, confiant en què en el millor dels casos uns altres aprofitaran alguna cosa del que surti.

El tractament de la memòria pot ser ben divers: informàtic, neurològic, psicològic, moral, epistemològic, ontològic, teològic... El meu enfoc serà generalista. Humanista en un sentit ampli. Faré algunes afirmacions de sentit comú i formularé diverses qüestions, amb l'objectiu d'ajudar al col·loqui. L'inconvenient d'un parlament breu –la brevetat del temps–

pot ser també un avantatge: enunciaré les idees sense justificar-les. Aquestes idees no són meves. Al final de la versió escrita de la meua intervenció hi ha la nòmina d'autors i obres que les han suggerit.

Bàsicament presentaré tres tesis:

Sense llenguatge no hi ha vida humana. El llenguatge, entès com a xarxa de símbols i metàfores, articulats en forma de relats, és impensable sense la memòria.

El món només esdevé habitable per als éssers humans gràcies a un teixit poètic de símbols, que penetra i configura fins i tot les nostres necessitats més elementals. Aquest teixit lingüístic s'articula en forma de relats i perviu gràcies a la memòria. Una memòria, per tant, que ha de ser viva: això és, actualitzada i creadora. Podem discutir la rellevància de la pròtesi. El suport de la memòria no és indiferent. En diré alguna cosa més tard. També és discutible la manera com la memòria està viva. Està clar que parlem d'una memòria col·lectiva, però que pot actualitzar-se bé en cada un dels membres de la col·lectivitat, bé en les minories que, en un sentit ampli, les governen. (Aquesta és una de les tesis que T.S. Eliot discuteix en el seu escrit sobre cultura i la funció social de les minories cultivades¹).

La memòria, com tantes coses, demana una metàfora per ser compresa. La metàfora és important perquè el nom, si no fa la cosa com a mínim ens l'ajuda a veure².

Al llarg de la història, la memòria ha rebut una gran diversitat d'imatges: tauleta de cera, gàbia d'ocells, pàgina, teatre, laberint, teler, fonògraf, ordinador...³ Una de les pitjors ha estat la de magatzem o dipòsit perquè ens priva de captar el dinamisme i la

1. T.S. ELIOT, *La unidad de la cultura europea. Notas para la definición de la cultura*, Madrid: Encuentro, 2003.

2. "Una metàfora no és un ornament. És un òrgan de percepció" N. POSTMAN, *Fi de l'educació. Una redefinició del valor de l'escola*, Vic, 2000, p.176

3. vid. Douwe DRAAISMA, *Las metáforas de la memoria. Una historia de la mente*, Madrid: Alianza, 1998.

importància de la memòria. Un dels autors que ha discutit recentment la imatge del magatzem ha estat J.A. Marina⁴. La seva teoria posa la memòria a la base del pensament i de l'acció creadores o intel·ligents. Les metàfores que Marina utilitza són la de la memòria tentacular o també com a múscul. En tots dos casos, no es refereix als continguts sinó als procediments que algú ha assimilats i amb els quals és capaç de percebre, sentir, raonar, decidir, actuar... La memòria és una matriu d'habilitats de tots tipus que condicionen la manera com encaixem i actuem en la realitat. Comparada amb una musculatura, la memòria és un conjunt d'esquemes psico-motors; formada amb la repetició. Un esforç que no està renyit necessàriament amb el plaer; els esportistes, els ballarins o els músics saben de què parla Marina⁵.

Escolarment, la recuperació de la memòria obre múltiples perspectives. Per exemple:

– La cultura, en sentit escolar, es basa en l'adquisició d'una sèrie d'habilitats elementals però claus, al llarg de la història d'Occident: parlar bé, llegir, escriure...⁶ (Parlem dels procediments practicats per la tradició humanista i il·lustrada, ja iniciada en la Grècia Clàssica).

– L'hàbit, la repetició, el ritme... no són contraris a la creació, a la crítica o al coneixement sinó la seva base. Cal triar sobre què s'apliquen i la manera com es fa: el *cànon* és fonamental per formar i alimentar la memòria.

– Aquest entrenament no és exclusivament intel·lectual. Té importants aspectes físics, que van des de l'atenció fins a l'acció pública o social.

4. *La memoria creadora* a Ruiz Vargas (comp), *Claves de la memoria*, Madrid: Trotta, 1997, p. 33-55. També: J. A. MARINA, *Teoría de la inteligencia creadora*, Barcelona: Anagrama, 1993, cap. VII. Des d'un altre enfoc: M. BORGHESI, *El sujeto ausente. Educación y escuela entre el nihilismo y la memoria*, Madrid: Encuentro, 2002. pp 83-96.

5. Molt recomanable la pel·lícula: *Esto es ritmo! (Rhythm is It!)* de Thomas Grube y Enrique Sánchez Lansch (2004).

6. Deia Juan de Mairena: "*Lo importante es hablar bien, con viveza, lógica y gracia. Lo demás se os dará de añadidura*" A. MACHADO, *Juan de Mairena... (1936)*, Madrid: Alianza, 1981, p. 66.

La pròtesi de la memòria no és irrellevant. Ni tampoc els continguts. Entre altres raons, perquè tots dos, forma i fons, tenen poder de configurar el subjecte.

Cada artefacte permet fer coses però també ell mateix fa coses amb qui l'utilitza. No som els mateixos abans de tenir cotxe, TV o ordinador que després. No cal entrar en judicis. Simplificant molt, la memòria s'ha sostingut històricament en tres artefactes: el ritme (base de les sagues èpiques, fonamentals en les societats orals⁷), la pàgina escrita, el suport digital⁸. Podem discutir l'efecte que aquestes tecnologies tenen a diferents nivells: des dels hàbits o procediments que estimulen o inhibeixen en els seus usuaris fins al seu poder simbòlic, com a metàfores poderoses, dins l'imaginari col·lectiu.

Però, en darrer lloc, els continguts de la memòria tampoc són indiferents. En aquest sentit, la cultura occidental o europea ha de reformular el seu relat i la seva aposta. ¿Fins a quin punt Europa és la història de l'Humanisme? ¿A què ens referim amb aquest terme? ¿Quina és la seva vigència? ¿Què podem oferir, als nostres fills i al nombre cada cop més gran d'immigrants, a part d'una cultura del benestar i de necessitats creixents?

W. Benjamin deia que, tot i estar tan informats, els homes moderns “som pobres en històries memorables”⁹. La història memorable no és la que posa a prova la nostra capacitat de recitar versos, de narrar contes o bé fets històrics (habilitats que d'altra banda ens convindria practicar a les escoles). Les millors pàgines que he llegit al respecte són de N. Postman, a un llibre editat aquí, a Vic, i que espero que no deixin de reeditar. Per a Postman, “la nostra genialitat [com a espècie] rau en la nostra capacitat de fer que les coses tinguin significació a tra-

7. Vid. els estudis d'E. Havelock al respecte.

8. Vid. Ivan ILLICH, *Mnemosyne: The Mold of Memory* a *In the Mirror of the Past*, Nova York: Marion Boyars, 1992, p. 182-201. Les seves tesis estan més argumentades en altres textos. P.e.: *En el viñedo del texto*, F.C.E., México, 2002; *Mente letrada versus mente informática*, Archipiélago, n° 7, 1991, p. 118-132; *H2O y las aguas del olvido*, Madrid: Cátedra, 1989, p. 58-66.

vés de la creació de narracions que donen un sentit a les nostres tasques, exalten la nostra història, aclareixen el present i donen una direcció al futur ... Sense una narració, la vida no té cap sentit”¹⁰.

L’Humanisme europeu no pot sostenir-se en una carta de drets (tot i ser tan fonamental com la dels Drets Humans), ni encara menys en un conjunt de lleis o de reglaments. La memòria, en el sentit profund que he intentat exposar, necessita una trama de relats, amb els seus testimonis. Des del *logos*, l’Europa del s. XX troba a faltar el seu *mite*¹¹.

9. W. BENJAMIN, *El narrador, a Para una crítica de la violencia y otros ensayos (Iluminaciones IV)*, Madrid: Taurus, 1998, p. 117.

10. N. POSTMAN, *op.cit.* p. 14 s. Quan vincula identitat, narració i sentit, Postman formula amb claredat anglosaxona tesis exposades, com a mínim, per altres tres autors: Hanna Arendt, Alasdair McIntyre i Paul Ricoeur.

11. Sobre la conjunció de mite i *logos*, *vid.* L. Duch, *Mito, interpretación y cultura. Aproximación a la logomítica*, Barcelona: Herder, 1998, p. 406-502. Sobre la idea d’Europa, és sintètic i suggerent: G. Steiner, *La idea d’Europa*, Barcelona: Arcàdia, 2004.